

Molens in de strijd

70 jaar bevrijding van Groningen herdacht

Nee, waarschijnlijk stonden er 5 mei 1945 weinig of geen molens in Groningen in de vreugdestand met rood-wit-blauw hoog wapperende vlaggen. Er was dan wel een eind gekomen aan de bezetting en onderdrukking door een meedogenloze tegenstander, maar de (binnen)stad lag voor een groot deel in puin. Er waren zware verliezen geleden. Velen hadden in angst geleefd, trauma's opgelopen, familieleden verloren, persoonlijk direct geleden of het leven gelaten onder de repressie van de nazi's of goederen verloren zien gaan. Verdriet en somberheid, weinig reden voor vreugde. Anderen werden geconfronteerd met hun keuze de vijand te hebben bijgestaan. Het was ook een tijd van afrekening.

De Groningers moesten de moed bij elkaar rapen en aan de wederopbouw beginnen. Toch overheerste de opluchting. Eindelijk! Bevrijd! Dat moest toch gevierd worden. Op verschillende plaatsen in de stad gebeurt dat ook, al in april 1945, bijvoorbeeld na de verovering van de Heerebrug, waar het Canadese Kent en Essex Regiment met pipes en drums in optocht overheen marcheert. Ook op het gemeentehuis viert men feest, de drank vloeit er rijkelijk. Maar pas drie jaar later, in 1948, zijn de meeste Groningers er aan toe en wordt ook hier massaal de bevrijding gevierd. Feest vanwege de na jaren ellende herwonnen vrijheid.

Clandestien koolzaadolie

Ties Kalk(1938), molenaar op de 'Noordermolen' (1864) te Noorddijk, herinnert zich 5 mei 1945 nog als de dag van gisteren. Hoewel pas zeven jaar oud ziet hij de Sherman tanks van de Canadese bevrijders nog voor zich. Hoe ze zijn geboorteplaats Thesinge binnenreden waar hij toen met zijn ouders woonde. Indrukwekkend, zeker voor een jochie van zeven, die enorme lawaai makende en stinkende gevaartes! Hij weet ook nog goed hoe de Canadezen vis vingen door granaten in het water te laten ontploffen, waarna de dode vissen boven kwamen drijven. En de Canadezen deelden chocola en kleurpotloden uit. Hun materieel kwam in de schuur bij de molen terecht, waaronder een mitrailleur. Als kleine Ties die naar binnenbrengt gaat hij per ongeluk af, gelukkig zonder ongelukken. Soms iets te hard op de vloer gezet? Ties' grootvader was molenaar

op korenmolen 'De Geweide Klunder' in Thesinge. Als zovelen wilde zijn zoon, Ties' vader, zich niet melden voor de arbeidsinzet in Duitsland. Tijdens de bezetting kon hij uit handen van de Duitsers blijven door zich bij gevaar op het kerkhof te verschuilen onder het dakje van het dodenhuisje dat daar stond. Vanuit zijn schuilplaats kon hij tussen de dakpannen door zien waar de Duitsers zich ophielden en wanneer ze waren vertrokken en de kust weer veilig was. Zelf kon de kleine Ties 's avonds in het donker de lichtkogels zien die over het dorp kwamen richting Delfzijl. De Duitsers gebruikten die om vliegtuigen van de geallieerden in het vizier te krijgen en neer te halen. Nooit zag hij dat er één geraakt werd, hoorde alleen het afweergeschut dreunen. Echt bang was hij er niet voor. "Als kind had je het besef niet dat er gevaar dreigde," zegt Ties.

Grootvader Kalk maalde in die tijd wel clandestien koolzaadolie op zijn molen in Thesinge. Dat was niet zonder gevaar. Bij controle werd de oliepers uit het raam de sloot in gekieperd. Was het veilig dan haalden ze hem er gewoon weer uit. Dat verboden oliepersen gebeurde ook op verschillende andere molens in de omgeving, zoals op de 'Noordermolen' in Noorddijk. Daar was Eise Jan Eissens molenaar van de jaren dertig tot vijftig. Het verhaal gaat dat hij, wellicht verraden, gesnapt werd door de Duitsers en dat hij in het beruchte Scholtenhuis aan de Grote Markt in Groningen terecht kwam. Omdat hij aannemelijk kon maken dat hij slechts voor eigen, huiselijk gebruik koolzaadolie perste, werd hij vrijgelaten. Van het oliepersen kun je in deze molen nog steeds de teerplek terugzien aan de vierkante koningsspil. Die is alleen rond waar de riem van de oliemolen omheen geslagen werd en nog zichtbaar zwart uitgeslagen. Ties Kalk toont me op de molen de riem. De olie gebruikte men voor verlichting en bakken en braden. Niets ging verloren. De zesjarige Ties ving in Thesinge aan de achterkant van de persmachine de restanten van het koolzaad op. Voor de kippen.

Clandestien gebeurde er natuurlijk veel meer in en buiten de molens. In de 'Noordermolen' zaten Joodse onderduikers. Die sliepen er 's nachts in de uitstroom. Ook in molen 'Koningslaagte' (1878) aan de Wolddijk werd olie gemalen. Daar zaten maar liefst veertien

onderduikers waaronder mensen uit het verzet. “Ze doken er onder in de uitstroom, die verlengd was met planken waar grond bovenop was aangebracht”, vertelt molenaar Hendrik-Jan Berghuis me in het ernaast gelegen knusse molenaarshuisje eveneens uit 1878. Hij en zijn vrouw Mieke zijn ook nog molenaar op de Wilhelmina (1907) in het dorpje Noorderhoogebrug vlakbij de stad. Berghuis: “Dat in de ‘Koningslaagte’ onderduikers zaten, wisten de Duitsers. Drie keer probeerden ze hen te pakken te krijgen. De eerste keer liepen ze vast in de sneeuw. Het was een barre winter in 1944. De tweede keer verdwaalden ze in de mist en konden ze de molen niet vinden. De derde keer kwamen ze te laat, de onderduikers waren verdwenen.” Meestal werd er op tijd gewaarschuwd als er ongewenst bezoek aankwam. Soms communiceerde men over grote afstand met behulp van de stand van de wieken, een oud gebruik. In WO I zijn daardoor in België veel molens verloren gegaan. Als de ene partij land veroverde waar een molen stond die door de vijand als ‘seinmolen’ was gebruikt, dan werd hij in brand gestoken. Veroverde de tegenpartij grondgebied van de ander dan verdween ook daar de aanwezige ‘seinmolen’. Berghuis: “De ‘Wilhelmina’ lag in de vuurlinie bij de bevrijding van de stad in april 1945. Er zijn nog scherven van een granaatinslag te vinden in een van de balken.”

Bevrijding van Groningen

Op 11 april 1945 trekken de geallieerden de provincie Groningen binnen. Donderdag 13 april beginnen de gevechten rondom en in de stad. Militairen van The Royal Hamilton Light Infantry, The Rileys, gaan voor de troepen uit om de weg te bereiden voor de slag om Groningen. Stadgers geven hen bij hun opmars naar de stad bloemen en drinken, maar dat laatste wordt op een gegeven moment verboden omdat enkele Canadezen vergiftigd worden door Waffen SS-ers verkleed in burger. Sommigen Stadgers rijden mee in de ‘kangaroos’ van het 1e CARP² en op de Sherman tanks van de FGH³. Via de Paterswoldseweg rijden ze richting de stad. Rond 17.00 uur die donderdag begint de aanval. In totaal doen er 23 Canadese regimenten mee aan de strijd. Echter, de vijand geeft zich niet zomaar gewonnen. Bij zware gevechten vallen veel slachtoffers. De Duitsers bieden fel tegenstand. Ze steken gebouwen in brand ook op de Grote Markt. De verwoestingen daar zijn groot en laten nog steeds hun sporen na. Maar op 15 april staat de FGH dan toch op de Vismarkt. Op 16 april veroveren andere Canadezen van The Black Watch, tuin voor tuin, terrein op de Korreweg. Overal in de stad wordt gevochten. Pas op zondag die 16e april zijn de Canadezen ook heer en meester op de Grote Markt. Vele nazi’s en Duitse soldaten en hun sympathisanten vluchten of worden krijgsgevangen gemaakt. Een groep SS-ers en SD-ers vlucht naar Schiermonnikoog, waaronder lieden uit het Scholtenshuis. Later worden ze teruggebracht naar Groningen, de meesten komen in de gevangenis terecht, enkelen worden een paar dagen later al direct geëxecuteerd. Bij de strijd in en om Groningen stad sneuvelen 43 Canadezen en 130 Duitsers. Er raken 166 Canadezen bij gewond. Ook komen er 110 burgers om.

Oosterhoogebrug onderdeel van de strijd

Op 13 april heeft een groep Duitsers zich verschanst in Oosterhoogebrug. Dat was toen een buurtgemeenschap in de gemeente Noorddijk tegen Groningen aanleunend met een aantal boerderijen, wat huizen aan de Hoogeweg, waaronder een café en de garage met tankstation van de familie Smidt. (tegenwoordig Chinees-Indisch restaurant ‘Nieuw Sin Guang’). De Canadezen kunnen het Van Starckenborghkanaal niet oversteken. De Duitsers hebben de 2 bruggen van de Oostersluis omhoog gezet en de elektrische installatie onklaar gemaakt. Materiaal voor de handbediening is verwijderd. Die brug moet omlaag willen de Canadezen door kunnen stoten richting Delfzijl.

Popke Dijkema (1890-1959)

Is het toeval die maandag 16 april? Popke is vanuit de stad op weg naar zijn werk in Ten Boer. Bij de Oostersluis is de doorgang versperd. Hij haalt zijn broer

Jacob Jan met diens 17-jarige zoon Jan op. Beide broers zijn zonen van de brugwachter in Ten Boer en weten hoe je zo'n brug kan neerlaten. Na overleg met de Canadezen besluiten ze een poging te wagen de brug neer te laten. De controlewachtstoren en machinekamer liggen echter aan de overkant van het kanaal. Vanaf die kant wordt onophoudelijk geschoten. Maar daar moeten ze zijn. Onder dekking van de Canadezen die daarbij vlammenwerpers gebruiken, sluipen de drie Dijkema's achter de huizen van het Damsterdiep langs tot aan het transformatiehuisje midden voor de sluis. Ze kruipen naar het voetbruggetje en verder over de drijvers van de sluisdeur naar de overkant. Daar bevinden zich al een tiental Canadezen van de Queen's Own Cameron Highlanders. Ze kruipen verder naar de grote brug en tillen er het zware, ijzeren deksel op dat toegang geeft tot de machinekamer. Daarbij liggen ze voortdurend onder vuur van de Duitsers. Maar het lukt. In de onverlichte donkere ruimte kunnen ze alleen met hun handen de vette tandwielen zo draaien dat de brug centimeter voor centimeter omlaag komt. En ook dat lukt! Nu de zware hekken nog openen. Roy W. Coffin, een Canadese infanteriesoldaat, 22 jaar, lukt het er een paar te openen, maar wordt dan doodgeschoten door de Duitsers. Ook Popke is bij de actie in zijn schouder geraakt. Hij zal er zijn verdere leven last van houden. Bovendien wordt hij doof aan één oor door een schietende tank vlak naast hem. Jacob-Jan en zoon Jan duiken het koude water in waar ze anderhalf uur in rond zwemmen. Jan houdt er rugklachten aan over. Alle drie de Dijkema's ontvangen na de oorlog 'The British Empire Medal' voor hun bijzondere diensten. De Canadezen rammen met een tank de andere hekken open en kunnen nu met hun Sherman tanks en Bren Carriers (kleine, snelle en wendbare voertuigen op rupsbanden) en ander geschut hun opmars richting Ten Boer* en Delfzijl voortzetten om de rest van de provincie te bevrijden.

De schade door de gevechten op deze plek is groot. Vooral op de Hoogeweg. Eerst zijn er de bombardementen om de Duitsers te verjagen, daarna de beschietingen over en weer. Peter Smidt, in 1945 het 5-jarig zoontje van het boven genoemde garagebedrijf, vertelt me: "Mijn vader had bij de garage ook een tankstation. Als de Duitsers hem om benzine vroegen zei hij dat alles op was. Hij had de stroom uitgeschakeld. In werkelijkheid was de tank boordevol. Het tegenoverliggend huis werd bij de gevechten in brand geschoten. Het was een wonder dat die tank toen niet ontploft is. Wij waren gevlucht naar Den Andel in de buurt van Warffum. Bij terugkomst waren huis en garage zwaar beschadigd door brandbommen, alle ruiten waren stuk en van de inboedel was weinig meer terug te vinden. De garage op de hoek met de Rijksweg is nog een tijdlang als gaarkeuken voor de Canadezen in gebruik geweest. En de tegenoverliggende boerderij van

Horlings als hospitaal. Mijn vader had ook Joodse klanten. Die waren op een gegeven moment allemaal verdwenen. Aan het Damsterdiep in Groningen stond de houtzagerij van de familie Van Lier waar ook nog de stomp zonder wieken van een oude molen stond. Boven in de zagerij zaten Joden ondergedoken. De zoon van Popke, Jan Dijkema, werd in ons bedrijf pompbediende en administrateur."

Vader Popke raakte bij zijn moedige actie doof aan één oor. Later wordt de Hoogeweg naar hem vernoemd: de Pop Dijkemaweg. Zijn graf bevindt zich op de begraafplaats van Noorddijk. Vier Engelse vliegers, neergeschoten boven de stad Groningen tijdens hun terugkeer van het bombarderen van de stad Emden, en neergestort in een weiland van de familie Ritsema in Roodehaan liggen hier ook begraven. Verzetman ds. Jan Brouwer (1919-1977) ligt op eigen verzoek naast de vliegeniers begraven. Hij leidde vanuit zijn pastorie in Noorddijk verzetsactiviteiten waaronder overvallen op distributiekantoren. Elke 4e mei vindt er een stille tocht plaats vanaf 't Dok (Lewenborg) naar Noorddijk. Met bloemen op de graven en een korte toespraak herdenkt men de doden en wordt stilgestaan bij wat 'vrijheid' voor ons betekent.

Het Bevrijdingsbos

Eind jaren tachtig ontstaat het plan een bevrijdingsbos aan te leggen in het natuurgebied 'Kardinge'. De gemeente Groningen stelt een gebied beschikbaar van 9 ha groot. Kunstenaar Robin de Krijger ontwerpt het plan voor dit bos. Er komt een vrijheidssymbool, een enorm esdoornblad van rood roestend cortenstaal, in een waterpartij als ijkpunt voor het gedenken van de vrijheidsstrijd. Het bos en monument moeten een blijvend cadeau worden als dank aan de bevrijders voor de herwonnen vrijheid. Meer dan 30.000 boomcertificaten worden er verkocht aan bedrijven, instellingen, gemeente, provincie en burgers. Op 5 mei 1992 wordt de eerste boom geplant, een esdoorn. Het esdoornblad is het nationaal symbool van Canada: 'the maple leaf'. Bij de viering van 50 jaar bevrijding op 5 mei 1995 is het motto: vrijheid maak je met elkaar. De aanleg van het hele bos is dan voltooid, voornamelijk met 5 soorten esdoorns beplant. Langs de toegangslanen staan 200 perenbomen. Het cadeau wordt in dank aanvaard door de meer dan 200 Canadese veteranen en verzetsmensen die op deze dag bij de plechtigheden zijn uitgenodigd. Het jaar erop bij een staatsbezoek plant koningin Beatrix samen met de Gouverneur Generaal van Canada er een boom op het voorterrein van het Maple Leaf Eiland.

Bevrijd: 70 jaar geleden

Dit jaar is het 70 jaar geleden dat heel Nederland dus ook Groningen bevrijd werd. De 'Stichting Het

Bevrijdingsbos' * verzorgt al jaren het programma voor de viering. Truus Schoonhoven, een van de bestuursleden van de 'Stichting Bevrijdingsbos' vertelt: "In ons programma op 5 mei staan de thema's 'vrijheid' en 'kinderrechten' centraal. Deze rechten staan in steen gebeiteld langs het kinderrechtenpad in het Bevrijdingsbos. Voor de basisscholen organiseert de Stichting bovendien jaarlijks een vrijheidsproject. In de week van 16 april vindt daarvan een gezamenlijke presentatie plaats, natuurlijk in het Bevrijdingsbos. Het is belangrijk dat ook de jeugd zich realiseert dat vrijheid niet vanzelfsprekend is. Het is de jeugd van nu die in de toekomst die vrijheid moet bewaken. Hoe geef je vrijheid vorm? Wel, door middel van verdragen, in de dubbele betekenis: in afspraken en regels: de vrijheid van de één moet passen bij die van de ander. We willen de viering steeds zoveel mogelijk laten aansluiten bij de actualiteit. Het gaat dus elk jaar wel een beetje anders." Onder de genodigden bevinden zich enkele Canadese veteranen (de laatste jaren vergezeld door kinderen en kleinkinderen), elk jaar komen er minder want ze zijn inmiddels op hoge leeftijd. Het officiële gedeelte van de viering vindt plaats in de Stefanuskerk van Noorddijk. Een koor zingt liederen, er zijn toespraken. Kleine kinderen laten witte duiven los. Vervolgens vertrekt het gezelschap naar het Bevrijdingsbos waar bloemen worden gelegd bij het regimentenplateau. Soms spreekt een Canadees, soms de burgemeester en/of een andere overheidsvertegenwoordiger. Ieder jaar worden er een paar bomen bij geplant. Niet alleen maar esdoorns want dat geeft meer diversiteit. Dat is gezonder voor het bos. Wie daarna nog wil, kan voor een meer feestelijk gedeelte van de herdenking naar de 'Noordermolen' waar een cateringbedrijf een hapje en een drankje verzorgt. Voor de muzikale omlijsting zorgen Freddy en Tinie Riddering met hun draaiorgel. Het is elke keer een gezellige en plezierige afsluiting van deze dag van herdenking." Hoe het dit

jaar in 2015 precies zal toegaan kan iedereen tegen die tijd lezen in het Dagblad van het Noorden, in de Groninger Gezinsbode of op de website van de Stichting: www.bevrijdingsbos.nl.

Een nog groter evenement zal in de binnenstad plaatsvinden. De 'Stichting Liberation of Groningen' komt met het plan de bevrijding van Groningen te herdenken door een reconstructie van de stadsgeschiedenissen in 1945 na te spelen. Ruim 250 vrijwilligers (re-enactors) gaan er aan meewerken door de rol van Canadese of Duitse soldaat op zich te nemen. Het rijdende museum 'Keep Them Rolling' met zo'n 150 tot 200 voertuigen zal de route afleggen die in 1945 door de bevrijders werd gevolgd. Tanks, half-tracks, tientallen jeeps, verbindingswagens en trucks van toen zullen daar aan meedoen. Ze vormen een 'bevrijdingskonvooi' van meer dan 5 kilometer lengte. Vanuit Zuidwolde (Dr.- bivak Balkbrug) gaat het door de provincie Drenthe (waar van alles gaat gebeuren) op naar Groningen. Op 10, 11 en 12 april vinden hier dan allerlei activiteiten plaats op drie locaties: de Paterswoldseweg, de Herman Colleniusbrug en de Vismarkt. (meer daarover op de site www.drentheindeoorlog.nl van RTV Drenthe.)

Ties Kalk tenslotte: "Het is belangrijk te blijven gedenken wat het betekent: bevrijd-zijn en wat er allemaal voor is gedaan. Vrijheid stemt tot dankbaarheid."

¹ de zgn. Duitse FLAK, Flugzeugabwehrkanone, waarvan er 21 in en rond Groningen stonden

² Canadian Armoured Personnel Carrier Regiment / kangaroo=omgebouwde Sherman tank

³ Fort Garry Horse *opgericht in 1992 website: www.bevrijdingsbos.nl

* zie ook het interessante boek: Jacob T. Hoogakker «De Widde Meul» blz. 118-123: «De molen in oorlogstijd» uitgave Het Groninger Landschap (2014) +bron: Het BrugBorgBoek - Willem Paulussen